

Biblioteka
INCUS

TIM *press*

Biblioteka

INCUS

Ivana Radačić

SEKSUALNO NASILJE

Mitovi, stereotipi i pravni sustav

Nakladnik

TIM press d.o.o., Zagreb

Tel: 01 611 97 13; Faks 01 611 97 14

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Za nakladnika

Hašim Bahtijari

Urednik

Hašim Bahtijari

Recenzentice

prof. dr. sc. Velinka Grozdanić

prof. dr. sc. Biljana Kašić

Lektura i korektura

Ljiljana Cikota

Tisak

Kika-graf d.o.o.

© TIM press

Sva prava pridržana

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 879676

ISBN 978-953-7177-82-9

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

Ivana Radačić

SEKSUALNO NASILJE

Mitovi, stereotipi i pravni sustav

Zagreb, 2014.

Žrtvama seksualnog nasilja

Sadržaj

Predgovor	7
-----------	---

PRVO POGLAVLJE

Značajke seksualnog nasilja, međunarodni standardi i problem stereotipa i mitova

1. Uvod	11
2. Pojam, učestalost, uzroci i posljedice seksualnog nasilja	12
3. Međunarodnopravni standardi zaštite od seksualnog nasilja	16
4. Mitovi o silovanju, rodne predrasude i patrijarhalne norme seksualnosti	20
5. Predmet, opseg i metodologija istraživanja	26
6. Sadržaj knjige	30

DRUGO POGLAVLJE

Zakonska rješenja – kritički osvrt

1. Uvod	33
2. Stari Kazneni zakon (1997.)	34
3. Novi Kazneni zakon (2011.)	52
4. Zakon o kaznenom postupku	59
5. Zaključak	65

TREĆE POGLAVLJE

Osnovna obilježja sudske prakse

1. Uvod	67
2. Silovanje	69
3. Ostala kaznena djela kojima se štiti od nedobrovoljnih seksualnih radnji	87
4. Zaključna rasprava	100

ČETVRTO POGLAVLJE

Rodni stereotipi i mitovi u sudskoj interpretaciji kaznenog djela silovanja

1. Uvod	107
2. Interpretacija silovanja u sudskoj praksi	108
3. Restriktivna interpretacija sile i zahtjev za ozbiljnim i trajnim otporom	110
4. Verbalni otpor i sila kao djelovanje protivno volji žrtve	125
5. Zaključak	132

PETO POGLAVLJE

Rodni stereotipi i mitovi u ispitivanju žrtve, ocjeni dokaza i odmjeravanju kazne

1. Uvod	135
2. Ocjenjivanje žrtvinog ponašanja i karaktera	136
3. Odmjeravanje kazne – otegotne i olakotne okolnosti	151
4. Zaključak	156

ŠESTO POGLAVLJE

Umjesto zaključka: prijedlog komunikativnog modela

1. Uvod	159
2. Problemi u hrvatskom zakonodavstvu i sudskoj praksi	159
3. Prema komunikativnom modelu seksualnosti	163

Bilješke	175
Bibliografija	198
Zahvale	204
O autorici	205

Predgovor

Knjiga Ivane Radačić *Seksualno nasilje – Mitovi, stereotipi i pravni sustav* zacijelo spada u djela prijeko potrebna domaćoj znanstvenoj i stručnoj javnosti. Razlog tome je važnost teme koja posljednja tri desetljeća, sudeći po znanstveno-stručnoj recepciji u međunarodnoj javnosti, temeljno preobražava dosadašnje teorijske uvide o problematici seksualnog nasilja, napose silovanja, upravo dekonstrukcijom mitova i rodnih stereotipa kao implicitne prepreke kompleksnom teorijskom i normativnom pristupu problemu i posljedično, primjerenim sudskim rješenjima. Naime, pokazalo se da spoznajni previd iskazan u izmještenom ili nedovoljno fokusiranom pogledu ka iznalaženju rješenja u području seksualnog nasilja, maskirajući uvriježene stereotipne predodžbe o ženama kao supočiniteljicama u činu nasilja zbog navodne esencijalne submisivnosti i submisivnog užitka, reciklira mizogin pristup problemu. S druge strane, aktualnost same teme zorna u primjerima svjedočenja žena, napose žrtava ratnog silovanja koje u Hrvatskoj, a i šire, potražuju pravedna rješenja za svoj status, pridonosi kako njenoj relevantnosti tako i svijesti o urgentnosti i nužnosti sustavnog znanstvenog istraživanja. Pritom valja naglasiti da je riječ o nedostatno obrađenoj temi u hrvatskoj teoriji općenito, a posebice u pravnoj znanosti koja se uz nedovoljnu implementaciju suvremenih teorijskih rješenja iz međunarodne pravne znanosti nerijetko opire novom, na kritičko-osvješčujućim premisama zasnovanom feminističkom pristupu.

Stoga ova knjiga predstavlja epistemološki poduhvat u području pravne znanosti u Hrvatskoj jer kritička mjesta i prijepore izrasle na predlošku neodlučivosti same discipline

da odgovori na pitanja silovanja kao najdrastičnijeg primjera seksualnog nasilja u ključu suvremenih spoznaja i motrišta, posebice feminističkih, kao i pozitivnih iskustava, primjerice anglosaksonskog prava, obznanjuje i podliježe analitičkoj provjeri. Iako svjesna rizika mogućih teorijskih prigovora iz polja „odstajalih“ *mainstream* pravnih interpretacija o seksualnom nasilju, Ivana Radačić suvereno gradi argumentaciju na temelju recentnih pravnih dosega i u vezi s relevantnom spoznajnom i iskustvenom kontekstualizacijom. Autorica jasno pokazuje opreke vezane uz pristup seksualnom nasilju općenito, a koje se tiču uvriježenih vrijednosno-predrasudnih paradigmi te na njima zasnovanih modela kao što je na primjer model posesivne heteroseksualnosti koji reflektira i perpetuira nejednake rodne odnose utemeljene na različitim subjektivitetima pripisanim muškarcima i ženama. S druge strane, s obzirom na impregniranost same spoznaje mitovima i stereotipima o silovanju koji su u vezi sa spolnim/rodnim ulogama, ona upozorava na činjenicu da su zakoni i praksa o silovanju ono područje prava u kojima su mitovi o silovanju i rodni stereotipi ne samo najprisutniji nego ih samo pravo istovremeno podržava i konstruira.

Tematsku okosnicu ove knjige čini šest cjelina počev od značajki seksualnog nasilja, međunarodnih standarda i prijepora oko pristupa u teoriji (uključujući stereotipe i mitove), kritičkog osvrt na zakonska rješenja, obilježja sudske prakse do mitova i rodnih stereotipa u interpretaciji kaznenog djela kao i onih koji se očituju u ispitivanju žrtve, ocjeni dokaza i odmjeravanju kazne do, zaključno, prijedloga komunikativnog modela kao mogućeg pristupa problemu. Posebnu vrijednost knjige predstavlja autoričino znanstveno istraživanje slučajeva seksualnog nasilja; kao predmet hrvatske sudske prakse, slučajevi seksualnog nasilja pojavljuju se od 2008. do sredine 2012. godine na četiri županijska i četiri općinska suda (Zagreb, Rijeka, Split i Osijek). Demonstrirajući pritom specifični interpretativni model autorica pokazuje umijeće

povezivanja određenih značajki pravnih i feminističkih pristupa temeljenih na metodologiji uključivosti, analizi diskursa i studiji slučaja.

Znanstvenom rukopisu koji je pred vama moguće je pristupiti dvojako. Prvo, kao osobitom znanstvenom pokušaju usustavljanja problematike seksualnog nasilja, napose silovanja u teorijski prostor suvremene pravne znanosti u nas, u podtekstu kojeg je autoričino intencionalno otvaranje kritičkog obzora i spoznajne odgovornosti same discipline spram teorijskog, zakonskog i sudskog „statusa“ ove teme. Poseban zahtjev u vezi s tim je prilagodba postojećih zakonskih rješenja kao i sudske prakse u Hrvatskoj međunarodnim standardima zaštite žena koje su preživjele bilo koji tip seksualnog nasilja. Drugo, kao kritički angažiranom nalogu u smjeru afirmacije specifičnog feminističkog pristupa problemu silovanja a kako bi se ne samo razabrale i otklonile već spomenute prepreke u načinu odnošenja spram silovanja već ovjerila važnost glasa žena koje su preživjele silovanje. To je moguće zahvaljujući feminističkoj metodologiji uključivosti i jasnoj etičkoj poziciji, a što, kao što se čini razvidnim u ovoj knjizi, mijenja motrište pristupa problemu. Naime, u potrazi za epistemološkim i pravnim rješenjima koja vode ka cjelovitom i pravednijem pristupu ovom problemu, autorica knjige poseže za inovativnim teorijskim prijedlogom o komunikativnom modelu seksualnosti. Posrijedi je model koji je, kako se navodi, utemeljen „(...) na dogovoru između stranaka u seksualnom odnosu, a ne na pretpostavci da žene vole biti seksualno posjedovane, kao što je to model posesivne seksualnosti“. Ovim se otklanja svaka mogućnost uvriježene stereotipne spekulacije o ženinom pristanku na sam čin, a pozornost se pomiče ka odgovornosti okrivljenog, odnosno njegovoj mogućoj zabludi oko razumijevanja pristanka.

U svakom slučaju, ovom se knjigom uvodi kritički argumentirano pozicioniranje koje autoritet dosadašnje sudske

prakse čini upitnim, a znalačkom interpretacijom problematike seksualnog nasilja pri čemu rasvjetljavanje rodnih stereotipa i mitova zauzima posebno mjesto, otvara prostor za teorijsku artikulaciju. Mislim da postoje dostatni razlozi za taj iskorak.

Biljana Kašić

Prvo poglavlje

ZNAČAJKE SEKSUALNOG NASILJA, MEĐUNARODNI STANDARDI I PROBLEM STEREOTIPA I MITOVA

1. Uvod

U ovom poglavlju analiziraju se neke značajke seksualnog nasilja*, pravni odgovori – posebice u međunarodnom pravu – na problem seksualnog nasilja te ograničenosti pravnih rješenja rodnim stereotipima i mitovima o silovanju, odnosno dominantnim patrijarhalnim normama seksualnog ponašanja i općenito neravnopravnim odnosima među spolovima. Nakon toga objašnjava se cilj, predmet i metodologija istraživanja te sadržaj knjige. Cilj je ovog poglavlja uvesti čitatelje u temu knjige – stereotipe i mitove u zakonima i sudskoj praksi u području silovanja i drugih seksualnih delikata, njihovim identificiranjem i pregledom odgovora na te stereotipe u međunarodnom i komparativnom pravu, odnosno feminističkim promišljanjima o pravu, kao i objasniti opseg i doseg istraživanja.

Poglavlje započinje objašnjavanjem pojma, učestalosti, uzroka i posljedica seksualnog nasilja, nakon čega slijedi opis međunarodnopravnih standarda zaštite od seksualnog nasilja. Potom se identificiraju glavni rodni stereotipi i mitovi

* Koristim pridjev seksualno, a ne spolno (nasilje, slobode), iako se seksualni delikti u Kaznenom zakonu nazivaju kaznenim djelima protiv spolnih sloboda i rabi se pojam spolni odnošaj. Te pojmove koristim kad se pozivam na Zakon (op. a.).

o silovanju u sudskoj praksi kao i norme seksualnosti na kojima su utemeljeni. Nakon toga slijedi opis cilja, predmeta, metodologije i opsega istraživanja i sadržaja knjige.

2. Pojam, učestalost, uzroci i posljedice seksualnog nasilja

Seksualno nasilje jedan je od najtežih oblika diskriminacije žena i kršenja njihovih ljudskih prava. Ono je jedan od oblika rodno uvjetovanog nasilja, definiranog kao nasilje usmjereno na žene zbog toga što su žene ili nasilje koje neproporcionalno pogađa žene.¹ Naime, većina žrtava su žene, dok su počinitelji uglavnom muškarci. Nadalje, seksualno nasilje je „izraz povijesno nejednakih odnosa između žena i muškaraca koji su doveli do dominacije i diskriminacije žena od strane muškaraca i sprečavanja potpunog napretka žena“.² Osim što je seksualno nasilje izraz spolne/rodne diskriminacije,³ ono ujedno podržava i održava rodnu nejednakost.

Svjetska zdravstvena organizacija definira seksualno nasilje kao „bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog usmjeren protiv osobe i njezine seksualnosti, koji može počinuti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalaze“.⁴ Karakterizira ga činjenica da je počinjeno protiv volje druge osobe, bilo da žrtva/osoba koja je preživjela nasilje⁵ nije dala pristanak ili ga počinitelj nije mogao dobiti jer je riječ o djetetu ili nemoćnoj osobi. Oblici seksualnog nasilja uključuju: nedobrovoljne seksualne odnose i druge seksualne radnje odnosno silovanje (u braku ili vezama, od nepoznate osobe, sustavna silovanja tijekom ratnih sukoba, u zatvoru), seksualno iskorištavanje djece i osoba s posebnim potrebama, seksualno uznemiravanje, prisilnu prostituciju i trgovanje ženama i djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja.⁶ Seksualno nasilje često prate i drugi oblici rodno uvjetovanog

nasilja kao što je fizičko i ekonomsko nasilje ili ograničenje sloboda.⁷ Kao što je već rečeno, ono je samo jedan od izraza još uvijek nepovoljnog položaja žena koji se, osim u nasilju, očituje u nerazmjernom siromaštvu žena, diskriminaciji na radu, kršenju reproduktivnih prava.

Seksualno nasilje prisutno je na svim razinama života: u obitelji, u društvu, tijekom oružanih sukoba, a često su počinitelji državna tijela ili je nasilje sponzorirano od države.⁸ Rasprostranjeno je po cijelom svijetu i svugdje pokazuje slične karakteristike u pogledu rodne uvjetovanosti i ranjivosti pojedinih skupina žena kao i tamnih brojki, dok pojedini oblici seksualnog nasilja mogu odražavati kulturološke razlike.⁹ Premda se točne dimenzije problema ne znaju jer službene statistike (ondje gdje uopće postoje) ne daju pravu sliku, studija Svjetske zdravstvene organizacije potvrdila je da 10 – 27 % žena i djevojaka doživi seksualno nasilje.¹⁰ Otprilike svaka četvrta žena tijekom života doživi seksualno nasilje od strane partnera, a trećina djevojaka prisiljena je na prvi seksualni odnos.¹¹ Posebno su ranjive određene skupine žena kao što su mlade žene, siromašne žene, žene s invaliditetom, korisnice droga, žene iz disfunkcionalnih obitelji ili one koje su već bile viktimizirane.¹² U većini slučajeva nasilja počinitelj je netko koga žrtva poznaje i kome vjeruje.

Nadalje, svugdje u svijetu postoji problem neprijavljanja seksualnog nasilja.¹³ Upravo je za seksualno nasilje karakterističan najveći udio tamnih brojki: prema podacima većine domaćih i svjetskih istraživanja, na jedno prijavljeno silovanje dolazi petnaest do dvadeset neprijavljenih.¹⁴ Razlozi neprijavljanja su višestruki, a uključuju strah od počinitelja, strah od osude, sram, nepovjerenje u kaznenopravni sustav i strah od daljnje viktimizacije. Osim toga, kod kaznenog progona seksualnog nasilja stopa atricije je visoka,¹⁵ dok je stopa osuđivanosti niska, a oba fenomena većim su dijelom uvjetovana stereotipnim stavovima djelatnika pravosudnog sustava prema žrtvama i seksualnom nasilju.¹⁶ Ti su problemi uzrokovani rodnim stereotipima i mitovima o silovanju.

Podatke o prijavljenim djelima za Hrvatsku nalazimo prvenstveno u statistici Ministarstva unutarnjih poslova,¹⁷ premda te statistike ne sadržavaju sve relevantne informacije o djelu, kao što su odnos žrtve i počinitelja, korištenje oružja i sl. Broj silovanja prijavljen policiji čini, međutim, samo vrh „ledene sante.“¹⁸ Prema podacima MUP-a, od 2003. do 2012. broj prijava u slučajevima silovanja i drugih kaznenih djela protiv spolnih sloboda je konstantan.¹⁹ U tom razdoblju prijavljeno je 5.813 seksualnih delikata,²⁰ od čega 877 kaznenih djela silovanja te 209 pokušaja silovanja (ukupno 1.087 ili 19 %); većina se odnosi na bludne radnje (2.014 ili 35 %). Godišnje je, u prosjeku, prijavljeno 88 silovanja i 21 pokušaj silovanja.²¹ U 2013. godini prijavljeno je 740 kaznenih djela protiv spolne slobode i djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece,²² od čega se 94 prijave odnose na silovanje (82 silovanja i 12 pokušaja silovanja).²³ U slučajevima silovanja svi oštećeni su žene i većinom je riječ o mladim osobama: 18 žrtava (19 %) u dobi je od 18 do 22, a 14 (14 %) u dobi od 26 do 30 godina.²⁴

Dok su ove brojke relativno male, podaci iz šest dostupnih istraživanja provedenih od 2000. do 2010. godine i obrađeni u izdanju Ženske sobe pokazuju da je gotovo 14 % mladih doživjelo seksualno nasilje u djetinjstvu, oko 5 % adolescenata/adolescentica doživjelo je seksualnu viktimizaciju (silovanje/pokušaj silovanja), 17 % žena doživjelo je silovanje i/ili pokušaj silovanja, dok se kod žena žrtava nasilja u obitelji taj broj penje na gotovo 50 %.²⁵ Navedeno ukazuje na rasprostranjenost problema, kao i njegove rodne dimenzije.

Seksualno nasilje ima ozbiljne posljedice za žrtve: uključuju fizičke posljedice kao što su tjelesne ozljede, narušeno reproduktivno zdravlje, mogućnost zaraze spolno prenosivim bolestima i neželjenu trudnoću; psihičke posljedice koje uključuju narušeno mentalno i seksualno zdravlje, samopouzdanje i samopoštovanje, traumatske reakcije i poremećaje²⁶ te društvene posljedice koje uključuju etiketiranje, stigmatizaciju i odbačenost.²⁷ Osim na žrtve, seksualno nasilje kao oblik rodne diskriminacije utječe

na sve žene: strah od seksualnog nasilja ograničava njihovu slobodu, a neprimjeren način reagiranja na nasilje – okrivljavanjem žrtve – podržava rodne stereotipe i norme seksualnosti koje ženu definiraju kao pasivan subjekt, što je prepreka ravnopravnim odnosima spolova. Neravnopravni spolni odnosi pak nisu samo problem za žene nego za cijelo društvo jer je neravnopravnost prepreka miru i razvoju društva.²⁸

Zbog navedenih razloga iznimo je važno boriti se protiv fenomena seksualnog nasilja, između ostalog i mjerama kaznenog prava, odnosno kaznenog progona. Kažnjavanje nasilja nad ženama ima više važnih funkcija uključujući retribuciju, prevenciju, zadovoljenje pravde za žrtve, afirmaciju ljudskih prava žena i načela ravnopravnosti spolova. Učinkovitost kaznenog zakonodavstva i prakse te njihova usklađenost sa standardima zaštite ljudskih prava stoga je iznimno važna. Zbog tih razloga zakoni o silovanju i sudska praksa već su godinama predmetom feminističkih razmatranja. Ta istraživanja pratila su i zakonske reforme. Dok je u povijesti silovanje bilo definirano kao penilna penetracija vagine protiv volje žrtve, a što se interpretiralo tako da se podrazumijevala sila i fizički otpor žrtve, tijekom 90-ih godina prošlog stoljeća mnoge su zapadne zemlje, posebice one anglosaksonskog prava, redefinirale središnji element silovanja kao nedobrovoljnost, a u seksualne radnje uključile i druge penetrativne akte pored penilne penetracije vagine i time definirale silovanje kao rodno neutralno djelo.²⁹ Uz pitanja materijalnog kaznenog zakonodavstva provodile su se i reforme procesnog prava, s ciljem olakšavanja postupka žrtvama, odnosno prevencije ponovne viktimizacije žrtava i osiguranja zaštite njihove privatnosti.³⁰ Tako su, na primjer, mnoge zemlje donijele pravilo o zabrani ispitivanja žrtve o prijašnjem seksualnom životu osim u iznimnim slučajevima (tzv. *rape shield* pravilo) te posebna pravila o ispitivanju žrtve kao što su, na primjer, uporaba videolinka, stavljanje zaklona između žrtve i optuženika tijekom njezina ispitivanja, zabrana da optuženik sam ispita žrtvu.³¹

U Republici Hrvatskoj međutim još uvijek ne postoje sustavna (feministička) istraživanja zakona i prakse u području seksualnog nasilja, kao ni općenito empirijska istraživanja sudske prakse ili kritičke analize prava. Od osamostaljenja Hrvatske dva puta su reformirani seksualni delikti i to u kontekstu sveobuhvatnih promjena kaznenog prava. Nijedna od reformi nije bila vođena isključivo ciljem rješavanja problema s kojima se susreću žrtve seksualnog nasilja, niti su postojale cjelovite studije tih problema – analogno, na primjer, radu komisija za reformu prava u australskim državama.³² S druge strane, posljednjih desetak godina u Hrvatskoj se uočava sve veće zanimanje za ovaj problem, a očitovalo se brojnim izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, uključivanjem teme seksualnog (i drugog rodno uvjetovanog) nasilja u nacionalne politike i planove za ravnopravnost spolova, kao i izrade Protokola o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, održavanjem programa obuka i edukacija te provođenjem kampanja, što su prvenstveno činile nevladine udruge.³³ Također se u posljednje vrijeme sve više pozornosti posvećuje međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava, a posljednja reforma Kaznenog zakona bila je vođena, između ostalog, neusklađenošću hrvatskog materijalnog zakonodavstva u području seksualnih delikata s međunarodnim standardima ljudskih prava. U nastavku analiziram te standarde.

3. Međunarodnopravni standardi zaštite od seksualnog nasilja

Iako se o nasilju nad ženama, kao problemu kršenja ljudskih prava, postupno počelo raspravljati od 1975. godine kada je proglašeno UN-ovo Desetljeće žena, seksualno nasilje, kao i ostali oblici nasilja nad ženama, sve do 1990-ih godina bili su zanemareni u međunarodnom pravu. Dominantno mišljenje bilo je da nasilje nad ženama pripada „privatnoj sferi“ koja

je u isključivoj nadležnosti država, a ne pod jurisdikcijom međunarodne zajednice.³⁴ No, pod utjecajem pokreta za ženska prava i uspjeha u kriminaliziranju seksualnog nasilja u međunarodnom kaznenom pravu,³⁵ potaknutog ratovima u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi, od 1990-ih godina tom se fenomenu posvećuje sve veća pozornost i u međunarodnom sustavu zaštite ljudskih prava.

Nasilje nad ženama prvi je put definirano 1992. godine u Preporuci br. 19 o nasilju nad ženama Odbora za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena i nakon toga su uslijedile Deklaracija UN-a o uklanjanju svih oblika nasilja nad ženama (1993.), Bečka deklaracija i program djelovanja (1993.) i Pekinška deklaracija i platforma za djelovanje (1995.),³⁶ a 1994. godine uspostavljena je institucija Posebne izvjestiteljice UN-a o nasilju nad ženama. Slijedile su brojne rezolucije i studije od kojih treba spomenuti studije Svjetske zdravstvene organizacije³⁷ te Glavnog tajnika UN-a,³⁸ kao i regionalne inicijative. Prva regija koja je imala poseban instrument o nasilju nad ženama je američka: 1994. godine donesena je Interamerička konvencija o sprečavanju, kažnjavanju i uklanjanju nasilja nad ženama,³⁹ a nasilje je spomenuto i u Protokolu uz Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda u vezi s pravima žena u Africi (2003.).⁴⁰ U Europi je tek 2011. godine u okviru Vijeća Europe donesena Konvencija za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja (CAHVIO).⁴¹ U vrijeme završetka pisanja ove knjige (rujan 2013.) Konvencija nije stupila na snagu jer je nije ratificirao dovoljan broj država.⁴² Osim toga još uvijek ne postoji globalna konvencija o nasilju nad ženama.

Navedeni instrumenti široko definiraju seksualno nasilje. Naglasak je na nedobrovoljnosti, a ne na sili. Na primjer, Preporuka Vijeća Europe o zaštiti žena od nasilja navodi da je potrebno kriminalizirati sve nedobrovoljne spolne odnose, pa i kada žrtve ne pružaju otpor.⁴³ Isto tako CAHVIO Konvencija (čl. 36.) zahtijeva kriminalizaciju sljedećih seksualnih akata:

nedobrovoljna vaginalna, analna ili oralna penetracija seksualne prirode dijelom tijela ili predmetom, nedobrovoljne seksualne radnje s osobom ili prisiljavanje druge osobe na seksualne radnje.

Međunarodni instrumenti nameću državama obvezu eliminiranja nasilja u javnoj i privatnoj sferi. Osim negativne obveze suzdržavanja od počinjenja nasilja, države imaju i pozitivnu obvezu poduzimanja svih mjera kako bi spriječile nasilje, istražile i kaznile počinitelje te žrtvama pružile reparaciju. Pozitivne obveze država klasificirane su u tri kategorije: pravne, koje se odnose na mjere uspostave efikasnog zakonodavstva (uključujući ratifikaciju relevantnih međunarodnih instrumenata) i njihove implementacije; zaštitne, koje se odnose na mjere psihološke pomoći i rehabilitacije te zaštitu žrtve; preventivne, koje se odnose na mjere obrazovanja, istraživanja, prikupljanja statistike i podizanja svijesti.⁴⁴ U preventivne mjere ubraja se i obveza mijenjanja društvenih i kulturalnih obrazaca ponašanja i običaja koji dovode do diskriminacije žena i nasilja nad ženama te ukidanja stereotipa koji opravdavaju, potiču ili toleriraju nasilje nad ženama.⁴⁵

Paralelno s razvojem standarda zaštite od rodno uvjetovanog nasilja, razvijala se i svijest o pravima žrtava seksualnog nasilja. Danas postoji čitav niz međunarodnih i regionalnih dokumenata koji se bave tom tematikom.⁴⁶ Tim su dokumentima definirana prava žrtava na: poštovanje i zaštitu dostojanstva i privatnosti, sudjelovanje u kaznenom postupku, informiranost o slučaju, davanje informacija službenim osobama kaznenog progona, pravnu pomoć i pravni savjet, zaštitu i sigurnost, naknadu štete te različite oblike pomoći kao što je psihosocijalna pomoć. Neki od specifičnih sadržaja tih prava u kontekstu obveze učinkovitog kaznenog progona seksualnog nasilja, kao i obveze država da suzbiju to nasilje, definirani su u praksi međunarodnih tijela za zaštitu ljudskih prava.

Europski sud za ljudska prava definira silovanje kao svaki nedobrovoljan seksualni odnos, smatrajući da je središnji

element seksualnog nasilja nedobrovoljnost, a ne sila i otpor.⁴⁷ Sukladno s tim nameće državama obveze kriminaliziranja svih oblika seksualnog nasilja, uključujući one u kojima se žrtva ne opire aktivno⁴⁸ te ukidanja prepreke kaznenom progona, na primjer zahtjeva da žrtva sama podnese prijavu.⁴⁹ Osim toga, Europski sud za ljudska prava nameće državama obvezu osiguranja učinkovitog progona seksualnog nasilja⁵⁰ koji podrazumijeva pravodoban odgovor tijela kaznenog progona,⁵¹ sveobuhvatno istraživanje i prikupljanje svih dokaza, omogućivanje sudjelovanja žrtve u postupku bez viktimizacije te postupanje prema njoj s poštovanjem i na rodno osviješten način,⁵² što uključuje i obvezu da ginekološki pregled obavljaju liječnici koji imaju iskustva u tom području i to čine posebno obzirno.⁵³ Nadalje, Europski sud za ljudska prava naveo je da odluke pravosudnih organa ne smiju biti utemeljene na predrasudama te da se zaštita mora osigurati svim žrtvama bez obzira na njihovo ponašanje (na primjer, je li žrtva pila alkohol) te njihovu osobnost (na primjer, ima li psihičkih poteškoća).⁵⁴

O rodnim predrasudama i mitovima o silovanju u kaznenim postupcima očitovao se i Odbor UN-a za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena u predmetu Karen Vertido protiv Filipina.⁵⁵ Utvrdivši povredu Konvencije zbog toga što je oslobađajuća presuda nacionalnog suda temeljena na mitovima o silovanju, Odbor je istaknuo kako stereotipi imaju negativne učinke na pravo žena na pravično suđenje te naveo da sudstvo mora paziti kako ne bi uspostavilo nefleksibilne standarde o tome kako bi se žene i djevojke trebale ponašati u slučajevima silovanja na temelju predodžbe o tome kako se ponaša „prava žrtva“ silovanja. Time je Odbor jasno nametnuo obveze državama da se suzdrže od rodnih stereotipa te da se bore protiv njih, kao i obvezu da odluke u sudskim postupcima ne budu utemeljene na mitovima o silovanju.⁵⁶ Što se pak same definicije silovanja tiče, Odbor je u općim mjerama koje bi država trebala provesti naveo kako bi se silovanje

trebalo redefinirati tako da se u središte stavi nedobrovoljnost te da se isključi bilo kakav uvjet primjene sile.⁵⁷ Osim u ovom predmetu, Odbor se dotakao rodnih stereotipa i predrasuda i u drugim slučajevima koji se tiču nasilja nad ženama, kao i u predmetu istrage o otmici, silovanju i ubojstvu žena u okolici meksičkog grada Ciudad Juárez.⁵⁸ U svim je tim predmetima naglasio obvezu države na poduzimanju mjera radi ukidanja rodni stereotipa i predrasuda.

Međutim, suzbijanje rodni stereotipa i mitova o silovanju pokazalo se puno težim od provođenja zakonskih reformi, a time i važnijih za zaštitu prava žena. Stoga su upravo mitovi o silovanju i rodne predrasude u središtu ove knjige. Sljedeće poglavlje identificira najčešće mitove o silovanju, rodne stereotipe te standarde seksualnosti na kojima su utemeljeni.

4. Mitovi o silovanju, rodne predrasude i patrijarhalne norme seksualnosti

Zakoni i praksa o silovanju⁵⁹ jedno je od područja prava u kojima su rodni stereotipi najvidljiviji. Ne samo što pravo reflektira mitove o silovanju i rodne stereotipe,⁶⁰ nego ih istodobno podržava i konstruira.⁶¹ Naime, pravo izražava diskurzivnu moć u tvrdnji da može spoznati istinu diskvalificirajući znanja i iskustva koja se ne mogu izraziti dominantnim pravnim jezikom. Ta je tvrdnja posebice vidljiva u sudskim postupcima gdje je raspravna metoda način spoznavanja istine.⁶²

Dominantna „istina“ koju je pravo povijesno promoviralo jest da žene pristaju na seksualne odnose bez obzira na okolnosti jer žele biti seksualno posjedovane od strane muškaraca, ali lažu da su silovane kad seksualni odnosi ne budu zadovoljavajući, za što one snose odgovornost. Mit glasi da žene, kao i muškarci, vole neosoban, penetrativan seks, iako na drukčiji način od muškaraca, kao zavedene, a ne zavodnice.⁶³ S obzirom na to da takvi seksualni odnosi krše norme o